

GRÁFIK IMRE

TÖBBES ÉRTÉKVILÁGOK
ÉS/VAGY ÉRTÉKZAVAR

HELYI ÉRTÉKEK NYOMÁBAN

Vállalom, hogy akár túlzónak is tűnhet előadásom/tanulmányom indító megállapítása, miszerint meglehetősen ingoványos talajra lépünk, amikor az **érték** fogalmát igyekszünk meghatározni, értelmezni.

A címben szereplő *értékvilág* kifejezés egyértelmű utalás emlékkonferenciánkra: „Két értékvilág. V. Józsa Péter művelődés-szemiotikai szimpózium”.¹ A Franciaországban és Magyarországon lezajlott kutatás kapcsán Jacques Leenhardt (is) kiemeli, hogy „a kutatás a szociológia különböző segédtudományainak keresztezési pontján helyezkedik el. Egszzerre tartozik a kultúraszociológia, az *értékszociológia* és az olvasásszociológia hatáskörébe. A hovatartozás sokfélesége az esztétikai megismerés komplexitásából fakad, amely tapasztalati bázisként szolgált a kutatás számára. Egy regény elolvasása szükségképpen az egész kultúrát mozgásba hozza, a benne rejlő *értékrendszereket* és a regény tartalmával szemben mozgósított intellektuális stratégiákat.”²

A szerzők ennek megfelelően alakították ki elemzési módszerüket, rendszerkategóriáikat, melyekben figyelembe vették „mindazokat a kritikai állásfoglalásokat, amelyek eszményként működő *értékek* igényén alapulnak. Ezek az *értékek* lehetnek, aszerint, hogy mely könyvről vagy mely válaszdóról van szó, a »kultúra«, a »szabadság«, a »tudatosság«, a »közösség«, a »jólét«, egyszóval a cselekvés olyan alapvető *értékösszeteveői*, amelyekre nyugati civilizációnk hivatkozik.”³

1 Lásd JÓZSA Péter – Jacques LEENHARDT: *Két főváros – két regény – két értékvilág. Olvasásszociológiai kísérlet*. Gondolat, Budapest, 1981.

2 LEENHARDT, Jacques: Bevezetés az olvasásszociológiába. *Helikon*, 1982/3–4. 320–333. (325. oldal. – *Kiemelések tőlem – Gr. I.*); Ezzel kapcsolatban azonban a kötet egyik hazai ismertetője megfogalmazza: „a szerzők is tisztában vannak vele –, hogy a művészi hatás szélesebb övezet annál, mint amit az értékrendek feltárásával kimutathatnak.” Lásd VERES András: Józsa Péter – Jacques Leenhardt: *Két főváros – két regény – két értékvilág. Olvasásszociológiai kísérlet*. Gondolat, Budapest, 1981. 530. *Helikon*, 1982/3–4. 478–480. (479. old.)

3 LEENHARDT, Jacques 1982. 329. (*Kiemelések tőlem – Gr. I.*)

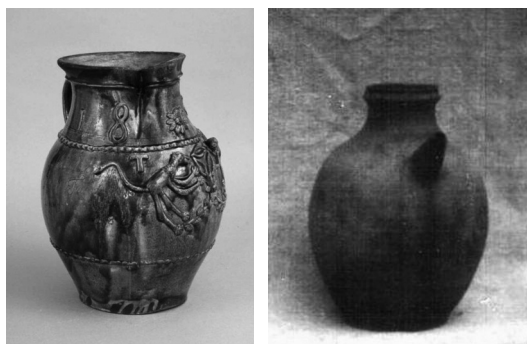
Az értéket, az értékvilágokat azonban több, illetve más irányból is közelíteni lehet.⁴ Erre utal Bábosik János is, aki az értékirodalom filozófiai előzményeit is elemezve jut el odáig, hogy: „Az értékek kategóriáinak rendkívül sokféle felosztása létezik, s ezek gyakran átfedik egymást, máskor meg ’elcsúsznak’ egymás mellett, mert egyszerűen más-más dimenzióban gondolkodva kategorizálják az értékeket.”⁵

Van tehát az érték fogalmának tudományos definíciója, mégpedig több megközelítésből; többféle is. Az egyik legáltalánosabb szerint: az értékek „olyan *eszmei objektívációk*, amelyek az ember által a dolgokban felismert, valamint nekik tulajdonított minőséget fejezik ki.”⁶ Ezen a meghatározáson túl azonban többet mond, ha továbblépünk és differenciáltabban viszonyulunk az érték, értékek fogalmához, tartalmához.

Ennek igazolására hozható föl az 1994-ben kiadott angol nyelvű *Pedagógiai Enciklopédia*, mely az értékek **objektív**, illetve **szubjektív** felosztását veszi alapul. Eszerint **objektív érték** lehet a friss levegő, a tiszta víz, a szabadság, a tudás, a szerelem, a béke vagy a szépség. **Szubjektív érték** hinni valamiben, szinte megkötöttség nélkül bármiben, ami segít

az emberi létezésben.⁷ Megjegyzem, hogy ez lényegében egyezik a minden tudományoskodást nélkülöző közgondolkodásban, közbeszédben is megfigyelhető fogalom-, illetve szóhasználattal.

Az érték – akár egyidejűleg kettős – szubjektív értelmezésére a néprajzi szakirodalomban is találunk példát: „Itt szeretnék szólni az érték fogalmáról is – kinek mit jelent ez a szó? Számomra mindenképpen a letűnt korokból megőrzött tárgyakat, legyen az egy esőfogó csempe vagy egy padlason porosodó cserépedény. ... A tárgyvásárlások részét képező alkudo-

Balról: különleges értékű mázas és rátétdíszes céhancsó; jobbra: köznapis érték képviselő kiöntőcsöves cserépkorsó

zás során viszont mindig az derül ki, hogy a helybelieknek nem ezek jelentik az értéket, hanem olyan tárgyak, amelyeket még saját maguk is használtak... értékesnek tartják a saját szövésű textíliákat, amelyek bizony sok munkaóra befektetésével születtek meg.”⁸

Ennél tovább lép egy másik, szinte mindenki által ismert olyan felosztás, melyet a gyakorlatban a legtöbbször használnak. Ez a felosztás is megmarad még az általánosság szintjén, amikor az értékeket **anyagi, szellemi és erkölcsi** értékekre osztja föl.

4 Példaként idézem: „A tárgyak egyes kategóriái hierarchikus viszonyban állnak egymással. Ez értelmi és értékhierarchia is egyben.” Lásd: SZALAY Miklós: Tárgyi világ és társadalom. A művészetfogalom kultúrák közti összehasonlításban. *TABULA* 2004. 7. (1): 3–14. (9. old.)

5 BÁBOSIK Zoltán: *Értékközvetítés napjainkban*. <http://ofi.hu/tudastar/ertekkozvetites> (letöltve 2016. 10. 09.) Értékezésének bizonyos következtetéseit, megállapításait, és – szakirodalmi hivatkozásai nyomán – egyes részleteit a továbbiakban is fölhasználjuk.

6 Lásd: BÁBOSIK Zoltán i. m.

7 Lásd: BÁBOSIK Zoltán i. m.

8 VASS Erika: Az Erdély épületegyüttes gyűjteményfejlesztési lehetőségei a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban. *Néprajzi értesítő* (2012) **XCIV.** 67–77. (74. old.)

Már jóval differenciáltabb az a fölosztás, amely Nicolai Hartmanntól származik⁹, aki a következő osztályokat állapítja meg:

- **Javakhoz fűződő értékek** – idetartozik minden „hasznossági” és „eszközérték”, de sok egészen önálló értékterület is, melyeknek valódi önértékük van; többek közt a „tényállásértékek”¹⁰ széles osztálya.
- **Élvezetértékek**, az életben legtöbbször „kellemesnek” nevezzük őket.
- **Vitális értékek** – ezek az élőhöz tapadnak, és fokozataik mindig az élet szintjétől, kibontakozásától és erejétől függenek. Közvetve mindennek van vitális értéke, ami az életre nézve hasznos; DE! **vitális negatív érték** az, ami az életre káros.
- **Erkölcsei értékek**: a „jó” alatt foglaljuk őket össze.
- **Esztétikai értékek**: a „szép” alatt foglaljuk őket össze..
- **Ismeretértékek** – tulajdonképpen csak egyetlen érték: az „igazság”¹¹

A hazai kutatások és értelmezések köréből kiemelhető Hankiss Elemér munkássága.¹² Az ő értékrend-osztályozása részben vallási alapon osztja fel a magyar társadalomra jellemző értékrendeket. Eszerint:

- létezik egy **hagyományos keresztény értékrend**, mely hosszú évszázadokon át lehetővé tette a hiánytársadalmakban élő emberek számára azt, hogy súlyosan ínséges körülményeik ellenére is értékekben gazdag, értelemmel s reménnyel teli életet éljenek.
- Az úgynevezett **puritán-felhalmozó értékrend** a XVI–XVII. században alakult ki, és szemben az előzővel, már nem veszi adott s megváltoztathatatlan állapotnak a létfenntartó javak hiányát, hanem minden emberi erőt és szándékot e javak felhalmozására mozgósít. Puritán-aszketikus jellege van, mert a gyors felhalmozás érdekében szigorú normarendszerrel a minimumra szorítja vissza a fogyasztást.
- A **fogyasztói-hedonista értékrend** már nem a javak felhalmozására, hanem azok fogyasztására, a felhalmozott javak nyújtotta lehetőségek kihasználására, élvezetére helyezi át a hangsúlyt.
- A **XIX. századi, kora XX. századi munkásmozgalmak értékrendje**, amely az adott társadalom megdöntésére és egy új társadalmi rend fölépítésére mozgósítja az erőket.

Ez utóbbival kapcsolatban Hankiss megjegyzi, hogy: „Ez Magyarországon a fordulat éve után egyszerűen hivatalos értékrenddé vált, minden előnyével és hátrányával. Egyfelől hatalmas intézményrendszer épült ki a megerősítésére, társadalmi méretű elterjesztésére; másfelől viszont a hivatalosság csökkentette vonzerejét, és mindennapi politika problémái, kudarcai rontották hitelét.”¹³

Végül – Bábosik nyomán – kitérünk még arra az értékfelosztásra, amely az egzisztencialista filozófia pedagógiai híveire volt jellemző, akik e filozófia alapelveire építve egy-

9 HARTMANN, Nicolai: *Esztétika*. Magyar Helikon, Budapest, 1977. 511–512.

10 Megjegyzendő; Hartmann közli, hogy az utolsó három osztály között egyfajta párhuzamossági viszony van. Ugyanakkor a „tényállásérték” fogalom jelentését nem tisztázza. A tényállás voltaképpen jogi kategória: *azon tények, jelenségek, körülmények összességét jelenti, amelyek beállása esetére a jogszabály meghatározott emberi magatartás tanúsítását írja elő*. A biológiai, társadalmi és anyagi/vagyoni érték-sértő magatartás büntendő is!

11 Nagyvonalúan eltekintve az *igazság* fogalmának és tartalmának problematikus voltától, az előzőek meglehetősen biztonságosan kezelhetők, mind a tudományos, mind a közgondolkodás oldaláról.

12 HANKISS Elemér: *Társadalmi csapdák. Diagnózisok*. Magvető Kiadó, Budapest, 1983. 259–260.

13 Uo. 268.

fajta „egzisztencialista pedagógiát” kívántak létrehozni. Gyakorlatilag szembeállították a *kollektív* és az *individuális* értékeket. Ezt odáig fokozták, hogy ki akartak a nevelésből „gyomlálni” minden közösségit. Az egzisztencializmus hívei az individualizmusra nevelést nyilvánítk az iskola egyik feladatának, mivel szerintük erre van a legnagyobb szüksége a modern embernek. Véleményük szerint az iskolának az egyes tanulók személyiségére kell összpontosítania a figyelmét, mivel a csoportos oktatás adottságai között nehéz felébreszteni a gyerekekben a maga „utánozhatatlan individualitásának” a gondolatát. Ezért a minimumra kell csökkenteni a közösségi munka minden formáját. Tudatosan törekednek erre, mivel állításuk szerint a közösség „csordalénnyé” változtatja az embert. *Marcel*, az ismert francia egzisztencialista kereken kimondja: „ostobaság volna azt gondolni, hogy lehetséges tömegnevelés. Csak az egyén, pontosabban: csak a személyiség nevelhető. Ezenkívül csak időmításról lehet szó.”¹⁴

A különböző értékkategóriák kérdése azonban távolról sem valami öncélú filozófiai, bölcseleti problematika. A társadalom életében fontos szerepet tölt be az értékekhez való egyéni és kollektív viszonyulás. Ebben a vonatkozásban pedig különös szerepe van az értékközvetítésnek, melynek legfontosabb terepe a nevelés és az oktatás.

A nevelélméleti meghatározás szerint az *érték* olyan produktum, amely kettős funkciót tölt be. Egyrészt hozzájárul a szűkebb és tágabb emberi közösségek fejlődéséhez, tehát rendelkezik egy határozott közösségfejlesztő funkcióval; másrészt elősegíti az egyén fejlődését, azaz individuális fejlesztő funkciót is betölt.¹⁵

A kollektív és individuális értékek látszólagos ellentétének dilemmája mellett van egy másik momentum, amelyet a tudományos fejlődés mára már meghaladott. Ez pedig a reformpedagógiák értékrelativizmusa, vagyis az értékközvetítés szükségességének tagadása. Kiderült ugyanis, hogy a teljes lemondás a közvetítendő értékekről nagymértékben rontja a nevelési tevékenység célirányosságát és határfokát is.

Aligha vitatható, hogy vannak olyan *erkölcsi alapértékek*, melyek az emberi és társadalmi együttéléshez egyszerűen nélkülözhetetlenek. A legősibb ilyen erkölcsi szabályokat a Tízparancsolat tartalmazza. Föltehetően mindnyájan egyetértünk abban, hogy a „ne ölj!” vagy a „ne lopj!” törvények érvényessége nem kérdőjelezhető meg. Ezeknek az aktualitásán mit sem változtatott az idő, így ezen alapvető erkölcsi normák közvetítése elől nem térhetünk ki.

Az erkölcsi alapértékekhez hasonlóan a *kulturális alapértékek*nek is létezik egy olyan köre, melyek közvetítése szintén nélkülözhetetlen, bármely iskolatípusról legyen is szó. Ezek nélkül az egyén megmarad a „kulturális írástudatlanság” állapotában. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy az illető egy hírt, szöveget vagy információt el tud ugyan olvasni, de nem érti meg annak lényegét (HIRSCH 1987). Az ember ugyanis naponta tömérdek olyan információt hall és lát, amely háttértudást feltételez. *Hirsch* ezzel kapcsolatban egyenesen „nemzeti alapműveltségről” beszél, melyet 5000 alapvető névben, dátumban és fogalomban határoz meg (Cultural Literacy, 1987).¹⁶

Az *erkölcsi-kulturális alapértékek* említett köre olyan alapot képezhet, amelyre aztán ráépülhetnek a választható, ún. eszmei-ideológiai értékrendek, a konzervatív-keresztény, a liberális vagy a szocialista értékrend. Azért említem ezt a felosztást a sok közül, mert úgy vélem, ezek vannak a leginkább valóságosan is jelen a mai magyar közéletben. Rendkívül hasznos lenne tehát, ha a diákok a középiskolás évek alatt elköteleznék magukat ezek

14 CHMAJ, Ludwig: *Irányzatok a polgári pedagógiában*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1970. 46.

15 BÁBOSIK István: *A nevelés elmélete és gyakorlata*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1999. 11–12.

16 Lásd: BÁBOSIK Zoltán i. m.

valamelyike mellett, és ezt a választást a nevelés elősegítené. Ez hozzájárulna ahhoz, hogy legyenek elveik, amelyekhez a későbbiekben következetesen tartják magukat. Nagyon fontos ugyanis, hogy az iskolából ne elvek nélküli, gerinctelen nemzedékek kerüljenek ki, akik megrekedtek a „kialakulatlan jellem szintjén”, és akiknek az értékrendje enyhén szólva „deficites”.¹⁷

A jelenkori magyar társadalom erkölcsi válságának egyik legjellemzőbb tünete, hogy a társadalmi értékrend csúcsán az *anyagi értékek* és ezen belül is a pénz áll. Mindez szélsőséges egoizmussal, valamint az erkölcsi elvek teljes hiányával párosul. Ezt dokumentálják már annak az *értékvizsgálatnak az eredményei* is, melyet Hankiss Elemér és munkatársai végeztek 1982-ben, és amely a magyar társadalom értékrendszerének alakulását mutatja be 1930 és 1980 között. Ebből megtudhatjuk, hogy a magyar társadalom értékrendje az utóbbi négy évtizedben egy ún. negatív modernizációs folyamaton ment át, és elsősorban a „kaparj kurta, neked is jut” magatartást tenyésztette ki.¹⁸

Ennek következtében jószerivel a gátlástalanság lett a magyarországi haszonszerzés egyik lényegi eleme, minthogy erre az érintetteket a helyzet részben rá is kényszeríti. Mindez sajnos imponál a fiatalok egy részének. Az iskola ezzel próbál szembeállítani különböző elvont értékeket, főleg a tudást, a tisztességet és a törekvést. A fiatal azonban azt látja – részben joggal, részben hamisan –, hogy az utóbbiakkal nem jut semmire, míg gátlástalansággal előbbre juthat az üzletben éppúgy, mint például a közlekedésben. A tudás leértékelődött, a magasabb színvonalat pedig gyakran nem honorálják.¹⁹

A pozitív modernizáció, amely a nyugati féltekén lezajlott, a vállalkozó individuum szabadságát munkálja ki, aki saját érdekeit nyíltan képviseli, és fennmaradásához valóban hatékonynak, nem pedig korruptnak vagy „ügyes”-nek kell lennie. A pozitív modernizáció továbbá több kontinuitást őriz a hagyományos értékekkel, míg a negatív modernizáció (és az ezt létrehozó társadalmi körülmények) az egyénre nézve is pusztító diszkontinuitást idéz elő.

Hankiss és munkatársai úgy gondolják, hogy az értékszocializációs gyakorlatban ki kellene tűzni célul a hagyományos közösségi értékek védelmét a további pusztulással szemben, és fel kellene erősíteni a mindennapi emberi együttélést biztosító értékeket, illetve normákat. Ezenkívül fékezni kellene a társadalom további atomizálódását, és ezzel az üres, elvadult individualizmus további erősödését. Szükséges lenne erősíteni a hatékony és felelősségteljes cselekvés, az emberi öntudat és autonómia értékeit, ugyanakkor semlegesíteni a kelet-európai modernizációs folyamat alattvalói tudatra szocializáló, személyiségromboló és közönyössé torzító hatását. Erősíteni kellene továbbá az emberi személyiség, a közösségek és az igazi társadalmi szolidaritás kibontakozását elősegítő értékeket. Ezen értékszocializációban olyan készségek fejlesztése indokolt, mint az *önismeret*, az *emberismeret*, a *belső és külső konfliktusok oldásának készsége*, a *demokratikus viselkedés készsége* és így tovább.²⁰

Az utóbbi évtizedek magyarországi fejleményei bizonyos vonatkozásokban újabb érték kategóriákat helyeztek előtérbe. Ezek köréből kiemelendők – a társadalmat leginkább megszólító és törvényileg is definiált – *nemzeti értékek* és azok csúcsán az úgynevezett **hungarikumok**, illetve a kapcsolódó *Értéktár-mozgalom*.²¹

17 Lásd: BÁBOSIK Zoltán i. m. – Az úgynevezett szocialista értékrend létezésének, illetve tagadásának a kérdésére itt most nem térünk ki.

18 VEKERDY Tamás: Az értékszocializáció néhány kérdése. In: Mihály Ottó (szerk.): *Iskola és pluralizmus*. Edukáció Kiadó, Budapest, 1989. 133–149. (139. old.)

19 BOROSS László: Társadalmi reprodukció, család, iskola. In: Boross László (szerk.): *Érték-iskola-család*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993. (54. old.), tanulmányára hivatkozva lásd BÁBOSIK Zoltán i. m.

20 VEKERDY Tamás 1989. 145.

21 Az értéktárak lehetnek: *Magyar értéktár*; *ágazati értéktár*; *külhoni nemzetrészt értéktár*; *megyei értéktár*; *tájegységi értéktár*; *települési (helyi) értéktár*.

A magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról szóló 2012. évi XXX. törvényt az országgyűlés ötpárti egyetértéssel alkotta meg azzal a céllal, hogy megfelelő jogi keretet biztosítson a magyarság egésze számára fontos értékek azonosításához, gyűjtéséhez és dokumentálásához, lehetőséget biztosítva a minél szélesebb körben való megismertetésükhöz, megőrzésükhöz, védelmükhöz. A jogszabály egy már működő, széles körű civil kezdeményezésnek, a „hungarikum mozgalom”-nak kíván támogató jogi keretet biztosítani.

A törvényi meghatározás szerint a „hungarikum” gyűjtőfogalom, amely egységes osztályozási, besorolási és nyilvántartási rendszerben olyan megkülönböztetésre, kiemelésre méltó értéket jelöl, amely a magyarságra jellemző tulajdonságával, egyediségével, különlegességével és minőségével a magyarság csúcsteljesítménye.²²

Fent: nemzeti érték,
hungarikum embléma;
lent: a Hungarikum
Bizottság emblémája

A **Hungarikum Bizottság** néprajzos tagja (Paládi-Kovács Attila akadémikus) szerint két fontos követelményt föltétlenül figyelembe kell venni, melyeknek érvényesülni kell/ene:

1/ „Amiből túlságosan sok van, az szükségszerűen devalválódik, elértéktelenedik.”

2/ „A minősítés maga is idő- és munkaigényes folyamat... Sok szakértő egyén és közösség egyetértésével születnek meg a megalapozott, tartós értékítéletek. Voltaképpen minden egyes tétel esetében nemzeti konszenzusra kellene jutnunk.”²³

Az egyes értékkategóriák értelmezését megkönnyítendő és az áttekinthetőség érdekében megalkották az úgynevezett **Hungarikum értékpíramis**-t.

Ha nem is földindulásszerű, de a társadalom széles rétegeit szinte lázba hozó mozgalom már a kezdetekkor egy sor kérdést vetett föl. Ezek egy része – a gondosan előkészített tervezet ellenére – a bekerülési folyamattal, illetve eljárással,²⁴ más része a kategorizálással, a besorolással volt/van kapcsolatban.

Ez utóbbival kapcsolatban egyfelől – már a törvényi szövegben is – föltűntek ugyanis olyan megnevezések, amelyek tovább tagolják a megadott osztályozási rendet, mint

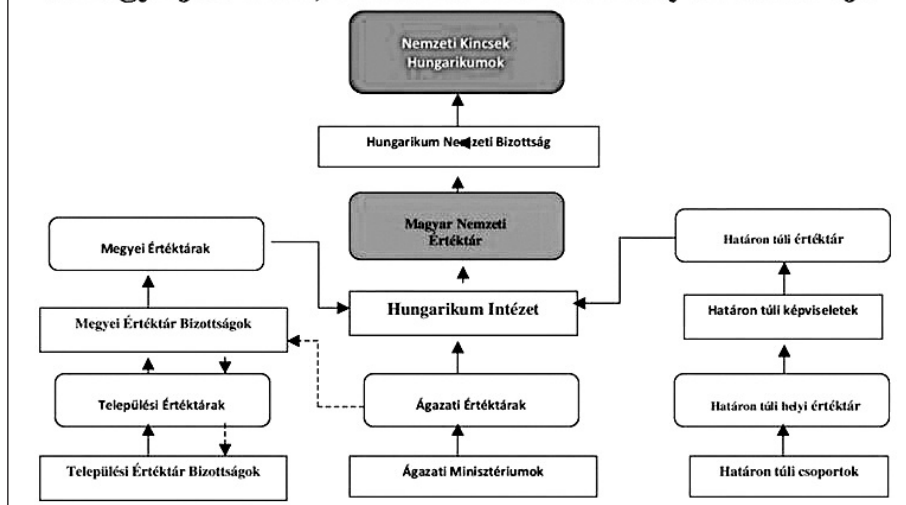
22 Lásd: GYARAKY Zoltán (fel. szerk.): *Hungarikumok Gyűjteménye – Magyar Értéktár*. Hungarikum Bizottság/Vidékfejlesztési Minisztérium, Budapest, 2014. 3.

23 PALÁDI-KOVÁCS Attila: Hungarikum és értékmentés a néprajzi felfogásban. In: JAKAB Albert Zsolt – VAJDA András: *Érték és közösség. A hagyomány és az örökség szerepe a változó lokális regiszterekben*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2016. 11–19. (14. old.)

24 Csak egy példa: „A jelen ügymenet szerint hiába olyan elismert érték valami, mint a Rubik-kocka, ha senki nem 'pályázik' az érdekében, nem lesz hungarikum. A Hungarikum Bizottság véletlenül sem kezdeményez ilyesmit. Ha viszont valaki kellő intenzitással lobbizik (vagy jó kapcsolatai vannak), terméke akkor is hungarikummá válhat, ha semmi keresnivalója nem lenne legfőbb nemzeti értékeink között. Így **nem lett hungarikum a Rubik kocka**, a villanymotor, a Bibliotheca Corviniana, a Bolyai-geometria, a golyóstoll, a modern izzólámpa, a korondi fazekasság, a kalotaszegi díszítőművészet, a C-vitamin, a hangszintetizátor, a **kürtőskalács**, a Dobostorta, a székel rovásiírás, a Kodály-módszer, a **szürkemarkarha** és a **puli**, hogy csak a legfeltűnőbb példák egy részét említssem. Hungarikum viszont a 'magyar akác' (ilyen növényfajta nem is létezik!), az akác-méz, a Karcagon is ismeretlen 'karcagi birkapörkölt', egy széppészeti termék, egy adatmentési módszer és egy kevésbé ismert lovassport.”

Lásd: <http://vedjegy.blog.hu/2015/05/13/hungarikum-botrany-kurtos-kalacs-nyilt-level> (letöltve 2017. február 7.) Megjegyzem, hogy a szürkemarkarha már hungarikum, a kürtőskalács és a terelő pásztorkutyák, valamint a Rubik-kocka már bekerült a Magyar Értéktárba, az utóbbi a feltaláló akaratából nem került a hungarikumok körébe. Lásd: PALÁDI-KOVÁCS Attila i. m. 14–15.

Magyar nemzeti örökségünk azonosításának, összegyűjtésének, rendszerezésének folyamatábrája

A nemzeti örökségé válás folyamatábrája

Nemzeti értékek, hungarikumok – a szabályozás felépítése

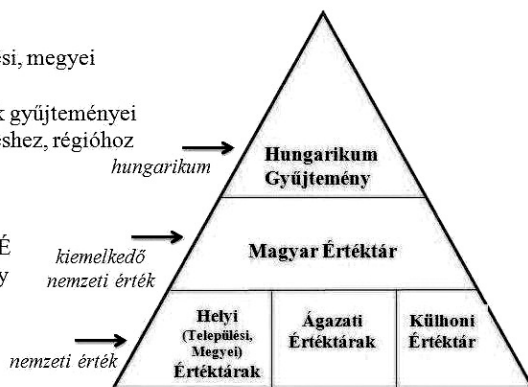
◆ felfutó rendszerben építkezés

◆ 3 pillér

- területi elv szerint – települési, megyei értéktárak
- határon túl fellelhető értékek gyűjteményei
- ágazati elv szerint – településhez, régióhoz kevésbé köthető értékek

◆ különös szabályok

- tv. által nemzeti értékek - MÉ
- tv. által hungarikumok - HGy

Hungarikum értékpíramis

Másfelől az egyes értékek osztályokba sorolása kérdéses, illetve problematikus. Ezt jól tükrözik az évenként megjelenő központi, országos és regionális, illetve települési érték nyilvántartások, összeállítások. Az elvi tartalmi tagolás nyolc csoportot különít el, mely kategóriák között már eleve lehetséges bizonyos átfedés, illetve átjárás. Lássuk erre az országos kimutatás két évének adatait:

	2014	2017
1/ Agrár- és élelmiszergazdaság	13	22
2/ Egészség és életmód	2	5
3/ Épített környezet	—	—
4/ Ipari és műszaki megoldások	2	3
5/ Kulturális örökség	20	24
6/ Sport	1	1
7/ Természeti környezet	1	2
8/ Turizmus és vendéglátás	2	3

The image displays 12 distinct logos for the brand 'HUNGARIKUM'. The logos are arranged in a grid-like fashion. The first row includes a floral wreath logo, a house silhouette logo, and a stylized 'HN' logo. The second row features a stylized 'HN' logo, a flame logo, and a logo with a crown and a shield. The third row shows a bull's head logo, a cursive script logo, and a logo with a stylized face. The fourth row contains a circular logo with 'HUBA' and 'BIOKOMPOSTERMEZSEK', a logo with a knight on horseback, and a large stylized 'HN' logo. Each logo is a unique visual interpretation of the brand name.

Ezt igazolja, ha a világhálón tájékozódunk, s azt láthatjuk, hogy számtalan (nem hivatalos) változat is föltűnik. Bizonyítékként lássunk egy kis emblémahasználati értékavakádót / értékzavart a Hungarikum védjegy körében.

Nagyvonalúan eltekintve a fentebb vizuális tobzódástól, térjünk vissza az értékpiramis aljához, azaz a helyi értékekhez. E tekintetben is több kérdés vetődik föl. A törvény ugyanis amellett, hogy szorgalmazza és hangsúlyozza az alulról építkezés jelentőségét, az úgynevezett helyi, települési *értéktárak* létrehozását – nagyon helyesen – nem teszi kötelezővé.

Embléhasználati érték-kavalkád és értékszavar a Hungarikum védjegy körében. A fekete-fehér illusztrációkon nem érvényesülnek a színszimbólika hatásai, melyek azonban különösen a piros-fehér-zöld nemzeti trikolór túldimenzionálásával jelen vannak a különböző emblémekben.

A helyzetre két szélsőséges reagálás példáját idézem föl:

- 1/ Település **érték nélkül**. Kérdezhetnénk: lehetséges? Volt ugyanis olyan település, illetve önkormányzat, mely úgy nyilatkozott, hogy nekik nincs értékük!? E megdöbbenő vélekedés azonban nem jellemző.

A törvény hatályba lépése óta eltelt időszakban **19 megyei értéktár** és **499 települési értéktár** jött létre, amelyek összesen **542 megyei értéket** és **1351 települési értéket** tartanak nyilván. (*Hungarikum Hírlevél – 2015/3. szám*)

- 2/ Település **túl sok értékkel** (*értékdevalválódás*, illetve *értékrelativizálás*, azaz minden érték, ami alkotás, teljesítmény...)

Példa: **Települési Értéktár Kapcsos Könyv Pusztaszabolcs** (2014)²⁵

1/ Agrár- és élelmiszergazdaság	3
2/ Egészség és életmód	6
3/ Épített környezet	15
4/ Ipari és műszaki megoldások	6
5/ Kulturális örökség	36 (De, például: „ <i>Képes levelezőlap 1992-ből</i> ”)
6/ Sport	4
7/ Természeti környezet	2
8/ Turizmus és vendéglátás	4

A fentiekén túl azonban szinte mindenhol és mindenkor fölvetődik, illetve fölvethető a kérdés: **Miért nem érték?** Avagy: **lehet-e érték?** E tekintetben is csak két példát hozunk föl: egy századok óta országosan ismert és elterjedt, valamint egy regionális elterjedésű, Vas megyei vonatkozású terméket:

- 1/ **A szaloncukor igazi hungarikum, hagyományosan magyar édesipari termék** – szemenként selyem- és sztaniolpapírba csomagolt, csokoládébevonatos cukorka –, **amelyet a magyar családok karácsonyfa díszítésére is használnak**. (Igaz: A szaloncukor őstét: a fondant-cukrot, ami túltelített cukoroldatból, felfőzéssel készült, puha, kikristályosított massa, a franciák a XIV. században kezdték el készíteni; tőlük német bevándorló cukorműves mesterek közvetítésével, a XIX. század első harmadában érkezett Magyarországra, majd vált népszerű karácsonyi édességgé és egyúttal a magyar karácsonyfák csillogó díszévé is.) Az első szaloncukrot 1895 körül a Gundel cég készítette. A szaloncukor azóta is magyar sajátosság.²⁶

25 Lásd <http://www.pusztaszabolcs.hu/index.php/ertektar> (letöltés: 2017. február 7.)

26 Lásd: <http://retrolegends.hu/2013/12/08/miert-hungarikum-a-szaloncukor/> (letöltés 2017. február 7.)

*Feldíszított karácsonyfa (A fotó 1932-ben készült.)
Forrás: http://hvg.hu/nagyitas/20151224_karacsony_nagyitas*

- 2/ A **medvehagyma méz** ritkaságnak minősül, sokan már hungarikumnak is mondják, mivel **házánkban vannak Európában a legnagyobb összefüggő medvehagymás területek.** (E téren Nyugat-Magyarország és Vas megye is érintett, például Táplánszentkereshten áprilisban rendszeresen megrendezik a Medvehagyma-virágzás ünnepét.)²⁷

Az önmérséklettel létrehozott értéktárak esetében is maradnak azonban kérdések. Megítélésünk szerint a két legfontosabb és vita tárgyát képező problematika az alábbi:

- 1/ Települések „**azonos**” **értékekkel** (áthidalási lehetőség például a **táji érték** használata)
*Az 1904-ben kiadott, Schafarzik Ferenc által összeállított bányakatalógus adatai szerint Veszprém és a korabeli Zala megye területéről a legpontosabban adatolt kőbányát **Almádiban** azonosítottak. Eszerint az 1890 óta működő bánya*

27 Lásd: <http://www.taplanszentkereszt.hu/aktualis/helyi-ertektar/> (letöltés 2017. február 7.)

*tulajdonosa Toscani Kázmér; akinek (és ma is élő leszármazottainak) neve őrzi az Olaszországból betelepedett kőfejtő és kőfaragó családok emlékét.*²⁸ (De ugyanez Alsóőrs esetében már megyei érték is!?)

- 2/ **Érték-gondozás**, illetve az **értéktárból való kikerülés** kérdése. Ez voltaképpen a közvetlenül érintettekre van bízva, s ilyenformán e téren nagyon sok a bizonytalanság, illetve az objektív megítélést a helyi érdekek erősen befolyásolhatják.

Almádi értékei. (Összesítő kiadvány)

Végezetül térjünk ki a szimpóziumunknak otthont adó térségre, azaz Szombathelyre és Vas megyére. A megyei önkormányzat már 2013-ban létrehozta a Vas Megyei Értéktár Bizottságot²⁹, Szombathely Megyei Jogú Város Értéktár Bizottsága pedig 2014 márciusában alakult meg.³⁰ A megyei önkormányzat 2015-ben már *Vas Megyei Érték* címmel egy gazdagon illusztrált kötetet is megjelentetett.³¹

28 Lásd: FÁBIÁN László (f. szerk.): *Almádi Értékei*. Balatonalmádi, Balatonalmádi Város Önkormányzata. 2015. 54–55.; vö. KOVÁCS István: *Kőbányászat története*. Almádi Füzetek III. Balatonalmádi, Balatonalmádi Honismereti és Városszépítő Kör. 2015.

29 Lásd <http://www.vasiertektar.hu/> (letöltés 2017. február 7.)

30 Lásd <http://szombathelyiertektar.hu/hu/> (letöltés 2017. február 7.)

31 BENKŐNÉ Klára Júlia – KERESKES Ferenc – TAUSZ István (szerk.): *Vas Megyei Érték*. Szombathely, Vas Megye Önkormányzata. 2015.

Azóta mind a városban, mind a megyében tovább nőtt a javaslatok száma, melyek eredményeként bővült a föltárt, illetve fölterjesztett és regisztrált értékek sora. Áttekintve és összevetve a városi és a megyei értéktár adatbázisát, jelen állapotában az alábbi kép tárul elénk:

	Vas megye	Szombathely
1/ Agrár- és élelmiszergazdaság	3	-
2/ Egészség és életmód	-	-
3/ Épített környezet	20	3 Püspöki palota Sarlós Boldogasszony Székesegyház Szent Márton templom
4/ Ipari és műszaki megoldások	2	1 Obszervatórium és Multidiszciplináris Kutatóközpont
5/ Kulturális örökség	35	3 A szombathelyi Szent Márton hagyomány Capella Savaria, Járdányi Paulovics Istvan Romkert
6/ Sport	-	2 Németh Pál dobóiskolája – Szombathelyi Dobó SE Vasi Gombfoci Egyesület
7/ Természeti környezet	4	1 Kámoni Arborétum
8/ Turizmus és vendéglátás	-	-

Megjegyzés: A vastag betűvel kiemelt szombathelyi városi értékek egyben megyei értékek is.

Példáink azt bizonyítják, hogy nagyon különböző értékvilágok, értékkategóriák, értékminőségek léteznek. Józsa Péter–Jacques Leenhardt: *Két főváros – két regény – két értékvilág* című művük részkövetkeztetésében megállapítják, hogy:

1. *Első pillantásra meglepő a francia és a magyar rendszerek széles zónát átfogó megfelelése. Ezt a zónát két tengely határozza meg: az egyiket a realizmus, a komolyság és a kötelesség, a másikat a jogok és a vágyak fogalmai alkotják. A zóna középponti része tehát azt példázza, amit a társadalmi egyetértés attitűdjének nevezhetnénk. Ebből a szempontból a két anyag között nincs különbség.*
2. *A két anyag megfeleltetése nem minden ponton ilyen egyszerű. Ezért a két tengelyt két kiegészítő vektorral kellett meghosszabbítanunk. És itt már jelentős eltérés van a két ország között:*
 - a) a magyar vektor: **a jóléthez való jog, és a jólét utáni vágy,**
 - b) a francia vektor: **a szabadsághoz való jog, és a szabadság utáni vágy.**³²

32 LEENHARDT, Jacques 1982. 330.

Akár az is kijelenthető, hogy „Az összehasonlítás általában nem kedvező a magyarok számára. Jellemző rájuk, hogy a kellemetlen tényekről nem szeretik tudomásul venni, hogy szükségszerűek” (324), „nem elemeznek, hanem ítélekeznek” (328). Míg a franciák többsége a szabadságot emelte ki első helyen pozitív érték-ként, a magyarok a jólétet, az anyagi boldogulást (242).³³

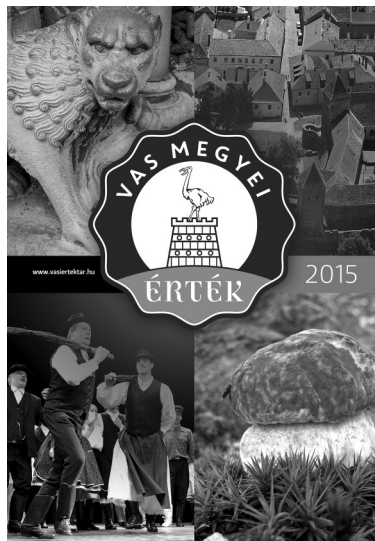
Visszatérve Nyugat-Magyarországra, a magyar–osztrák–szlovén hármashatár térségében végzett kutatásaink során megállapíthattuk, hogy: „A cselekvési stratégiák természetesen nem azonosak sem az egyes érintett országok polgárai, sem az egyes országokon belül a mikro-térség lakosai számára. Tanulságos ebben a vonatkozásban interjúk alapján szerzett benyomásaink megfogalmazása, annak ellenére, hogy tájékozódásunk nem meríti ki a reprezentatív adatfelvétel követelményeit.”

A hármashatár térségében az osztrák, szlovén és magyar lakosság körében megkíséreltük feltárni a tulajdonviszonyokhoz, az életszínvonalhoz és a preferált törekvésekhez, cselekvésekhez kapcsolódó domináns viszonyulásokat, attitűdöket.

Megfigyeléseink alapján következtetéseinket az alábbiakban – s néhány vonatkozásban különös figyelmet érdemlő megállapításokban – fogalmazhatjuk meg:

- Ausztia:**
1. A **magántulajdon** feltétlen és mindenre kiterjesztett primátusa, tisztelete.
 2. A magas **életszínvonal** megtartása, biztosítása.
 3. A **szabadidő** egyedi, minőségi, választékos kitöltése.
- Szlovénia:**
1. A **magántulajdon** kiterjesztése, erősítése.
 2. Az **életszínvonal** növelése.
 3. A **nemzeti identitás** erősítése.
- Magyarország:**
1. A **magántulajdon** megalapozása, kiépítése.
 2. Az **életszínvonal** javítása.
 3. A (főként **anyagi** természetű) **javak** gyarapítása, felhalmozása.

A fentiekből következően föltehetően, amíg a közvetlenül érintett mikro-régióban a **viszonylagos kiegyenlítettség állapota** elő nem áll, addig az eltérő stratégiák okozhatnak bizonyos együttműködési nehézségeket. Úgy véljük azonban, hogy a problémáknál lényegesen nagyobbak a lehetőségek. Ezért is írhattuk tanulmányunk címében, hogy a vizsgált térség a nemzeti traumától – lényegét, kereteit, de még inkább lehetőségeit tekintve

A Vas Megyei Érték kötet címlapja

33 VERES András 1982. 479.

– már eljutott a népek (társadalmak és kultúrák) egyenrangú, s valós perspektívát nyújtó találkozási helyéig.³⁴

Jelen konferenciánk központi tematikája tekintetében a fenti relációkat egyfajta **értékhierarchia** komplex elemeiként értelmezhetjük. Mint látható, az interjúk alapján megfogalmazható értékhierarchiában az első két helyen azonos értékek szerepelnek mindhárom országban, illetve a kiségióban, de bizonyos hangsúlyeltolódások – jellemzően – megfigyelhetők. A lényeges különbségek a harmadik helyen szereplő érték-kategóriában mutatatók ki, melyek több szempontból is tanulságosak, illetve figyelmet érdemlőek.

Voltaképpen hasonló problematikával foglalkozik Bali János is tanulmányában, s az új helyzetre, viszonylatokra és lehetőségekre nézve a – tanulmánya címében – fölített kérdésre meg is adja a választ: *Akadémikus kutatásból az alkalmazott kutatás felé – Az Átányi Értéktár az önfenntartó közösség szolgálatában.*³⁵

Abban a reményben zárom előadásom/tanulmányom, hogy ha nem is megkérdőjelezhetetlen (csúcs)értékű megállapításokat tartalmaz, de az értékek, értékvilágok tárgykörében értékelhető és további megfontolásra érdemes gondolatokat sikerült megfogalmaznom.

Gráfi Imre előadását tartja. Balázs Géza felvétele

34 Lásd: GRÁFIK Imre: Hármashatár – közép-Európai nemzeti traumától a népek találkozási helyéig. *Néprajzi Látóhatár* (2000) 9. (3–4.): 117–149. (142–143. old.); valamint GRÁFIK Imre: *Határtalanul – Határon innen és túl. Grenzenlos – auf Seiten der ungarischen Grenze / Without frontiers – inside and outside Hungary*. Pécs, Pro Pannonia Kiadó. 2013. 224. old. (magyar) és idegen nyelvű: 250. old. (szlovén), 267. old. (angol), 285. old. (német) szövegközlésekben hivatkozva.

35 Lásd: BALI János: A helyi értékek és a néprajz új szerepvállalása? Avagy, egy közismert kutatás revitalizációja Átányban. In: JAKAB Albert Zsolt – VAJDA András: *Érték és közösség. A hagyomány és az örökség szerepe a változó lokális regiszterekben*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2016. 149–167. (155. old.)